

TURK TARIMINDA GİRDİ KULLANIMINDA KOOPERATİFLERİN PAYI

Arş.Gör.Gülen ÖZDEMİR*
Prof.Dr.Z.Gökalp MULAYIM*
Prof.Dr.i.Hakkı İNAN**

1.GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, Türk tarımında gübre, tohum, yem, zirai mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları gibi girdilerin dağıtımında devlet ve özel sektörler yanında kooperatif sektörün payının belirlenmesi ve böylece ülkemizde eksikliği hissedilen kooperatiflerin girdi dağıtımında payını oran olarak elde etmektir.

Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin tüm tarımsal alanlarda payını araştırmak çok daha fazla geniş kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sadece Türkiye'de tarımda kooperatiflerin gübre, ilaç, tohum, hayvan yemi, tarım alet ve makinaları gibi girdilerin dağıtımındaki payı araştırılmıştır. Bu araştırma ile saptanan oranlar avrupa topluluğuna tam üyelik için başvurmuş olduğumuz şu dönemde, ülkemiz kooperatifçiliğini AT ülkeleri kooperatifçiliği ile karşılaştırma olanağı da verecektir.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma için önce Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Pankobirlik, DPT, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, T.Z.D.K., Türkiye Ziraat Odaları Birliği v.b. kuruluşlarla ön görüşmeler yapılmış ve daha sonra çeşitli dökümanlar elde edilmiş ve bunlardan yararlanılmıştır. Ayrıca ele aldığımız girdiler ile ilgili resmi gazetelerde yayınlanan kanunlardan, bakanlık programlarından yararlanılarak Türkiye'de gübre, tarımsal mücadele ilacı, tarım alet ve makinaları, tohumluk ve yem girdilerinin üretim ithalat ve ihracat rakamları elde edilmiştir. Daha sonra girdi dağıtımında yer alan kamu kuruluşları, çeşitli özel kuruluşlar ve kooperatiflerin bu girdileri dağıtım miktarları ele alınmıştır. Yalnız burada özellikle köy kalkınma kooperatiflerinin bir merkez birliğinin bulunmaması nedeniyle tarımsal girdi dağıtım miktarları elde edilememiştir.

Daha sonra ele alınan girdilerin Türkiye'deki toplam dağıtımını 100 kabul edilerek kooperatif sektörün payı hesaplanmıştır ve bulunan oranlara %3-5'lik tahmini bir pay

*Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Elemanları

**Tekirdağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Elemanı.

3. ULKEMİZ KOOPERATİFÇİLİĞİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bilindiği gibi ülkemizde tarımsal kooperatifçilik Mithat Paşa'nın memleket sandıkları denemesi ile 1863 yılında başlamıştır (1). Bugünkü anlamda kooperatifçilik ise Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

1935 yılında Tarım Satış ve Tarım Kooperatifleri yasalarının çıkması, 1969 yılında'da 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" nun çıkması ile de diğer kooperatiflerde süratli bir gelişme olmuş ve 1988 yılında tarım kooperatifi sayısı yaklaşık 12 bini , ortak sayısı ise 4 milyonu bulmuştur (2).

Bu sayısal artışa rağmen Türkiye'de tarım kooperatifleri nitelik yönünden özellikle demokratik yönetim ilkesinin uygulanmaması ve etkili üst örgütlenmenin olmayışı ve bir kooperatifler bankasının bulunmaması v.b. nedenlerle yetersiz düzeydedir (3).

Gübre, tarım alet ve makinaları, kaliteli tohumluk mücadele ilacı, yem gibi girdilerin kullanımının geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyan tarım alım kooperatifleri dünya'da ilk olarak geçen yüzyılın ikinci yarısında avrupa tarım tekniğindeki değişiklikler ve özellikle toprak kimyasında olan ilerlemeler sonucu kurulmaya başlamıştır.(4).

Tarım alım kooperatiflerinin amacı, çiftçilere ihtiyaçları olan girdileri mümkün olan en iyi fiyat şartları ve iyi kalitede temin etmektir.

Tarımsal girdilerin kooperatifler yoluyla sağlanması, kooperatifçiliğin geliştiği bir çok yabancı ülkede büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde ise tarımsal üretim araçlarının kullanılmasının son yıllara kadar henüz teşvik döneminde olması nedeniyle girdi sağlama konusunda çeşitli devlet kuruluşları (TZDK, TİGEM, Araştırma Enstitüleri, Yem Sanayii A.Ş., Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) muhtelif kooperatifler (Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Çay İstihsal Kooperatifleri, Köy Kalkınma Kooperatifleri) ve özel sektör yan yana çalışmış 1980'li yıllardan sonra ise çıkan kanunlarla özellikle gübre ve tohumda ithalat, ihracat, fiyatlar serbest bırakılmış, libere edilmiş, bu nedenlerle girdi dağıtımında özel sektör kuruluşları daha fazla önem kazanmıştır.

4. ÜLKEMİZDEKİ KOOPERATİFLERİN GÜBRE DAĞITIMI VE KULLANIMINDAKİ PAYI

Ülkemizde toplam gübre dağıtımda yer alan kuruluşlar içerisinde tarımsal kooperatiflerin paylarını belirlerken, öncelikle ülkemizde toplam gübre dağıtımını eşdeğer toplam cinsinden belirlendi. Eşdeğer toplam derken %21 N, % 17 P₂ O₅ ve % 50 K₂O şeklindeki gübreleri saf azot, saf fosfor ve saf potas cinsine çevrilerek ona göre miktarlar belirlendi.

Yalnız Türkiye'de gübre dağıtım ve kullanımında kooperatiflerin payı oran olarak bulunacağından birkaç yıllık veriler ele alındı. Bu veriler daha çok son yıllara aittir.

Gübrede ülkemizde 1983 yılından itibaren toplam gübre dağıtım ve bu gübre dağıtımında yer alan kuruluşlar içerisinde tarımsal kooperatiflerin dağıtımındaki payları belirlendi. Bunu Tablo 4.1' de görebiliriz.

Tablo 4.1. 1983-1988 Döneminde Gübre Dağıtım ve Kullanımında Kooperatiflerin Payı

YILLAR	TURKİYE TOPLAM GÜBRE DAĞITIMI (TON)	KOOPERATİFLERİN GÜBRE DAĞITIMI (TON)	KOOPERATİFLERİN PAYI (%)
1983	4.201.247	2.191.373	52,16
1984	7.421.243	3.516.207	47,38
1985	6.340.904	2.843.112	44,83
1986	7.690.539	2.982.028	38,77
1987	8.977.355	3.098.151	34,51
1988*	3.587.482	1.157.896	32,27

* 1988 yılı üç aylık toplam değerler ele alınmıştır.

Kaynak: TKK. TSK gibi çeşitli kooperatiflerin dokümanlarından yararlanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

1983-1988 yılları arasında gübre dağıtımında, Tarım Kredi Kooperatifleri, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri, Çay Ekicileri istihsal Kooperatifleri, Tarış, Çukobirlik, Antbirlik, Karadenizbirlik, Antalya Birlik ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler yer almıştır.

Tablo 4.1.' de görüldüğü gibi, 1983 yılında tarımsal kooperatiflerin gübre dağıtımındaki pazar payı % 52 gibi yarıdan fazla iken, bu oran giderek düşmüş ve 1988'de %32'ye kadar inmiştir. 1983-1988 döneminde tarımsal kooperatiflerin gübre dağıtımındaki ortalama pazar payı %41' dir. Özellikle son yıllarda kooperatifler gübre dağıtımında %32-35 civarında, yani yaklaşık toplam gübre dağıtımının üçte biri oranında bir dağıtımda bulunmuşlardır.

5. ÜLKEMİZDEKİ KOOPERATİFLERİN TARIM ALET VE MAKİNALARI DAĞITIMI VE KULLANIMINDAKİ PAYI

Ülkemizde tarım alet ve makinaları dağıtımında yer alan kuruluşlar içerisinde tarımsal kooperatiflerin paylarını belirlerken, öncelikle 1983-1984 ve 1985 yılları için traktör, pulluk, tırmık, kültivatör ve diskaro, ekim-dikim makinası, harman makinası ve sellektör üretimi şeklinde sınıflandırılmıştır. kamu, özel ve kooperatif sektörce dağıtılan tarım alet ve makinalarının miktarları ve % olarak dağıtımdaki payları Tablo 5.1'de görüldüğü gibi hesaplanmıştır.

Tablo 5.1. 1983-1985 Döneminde Tarım Alet Makinalarının Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Pazar Payları

MAKİNA CİNSİ		1983			1984			1985		
		KAMU	ÖZEL	KOOP.	KAMU	ÖZEL	KOOP.	KAMU	ÖZEL	KOOP.
TRAKTÖR	ADET	5.568	33.260	2.971	4.557	39.605	2.620	4.166	32.489	965
	%	13,32	79,4	7,1	9,7	84,7	5,6	11	86,5	2,5
PULLUK	ADET	2.681	42.812	3.057	2.660	46.447	3.745	5.583	31.419	3.868
	%	5,5	88,3	6,2	5	88	7	13,6	77	9,4
TIRMIK	ADET	6.386	24.111	2.155	2.515	26.179	4.003	3.530	16.680	1.623
	%	19,7	73,8	6,5	7,6	80,2	12,2	16,1	76,5	7,4
EKİM DİKİM MAKİNA	ADET	1.004	6.986	857	330	9.831	1.318	1.306	8.566	619
	%	11,34	78,9	9,6	2,8	85	11,4	12,4	81	5,9

* Bu bölüme kültivatör ve diskaro dağıtımları da dahil edilmiştir.

Kaynak: TARMAK, TKK Merkez Birliği, PANKOBİRLİK, TZDK, T.Şeker Fab. A.Ş. dosyaları taranarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Traktörde kooperatifler belirttiğimiz üç yıl için ülkemiz traktör dağıtımında % 7,1 den % 2,5'e doğru azalan pay almışlardır. Üç yılın ortalaması olarak kooperatifler ülkemiz traktör dağıtımının % 5,6'sını gerçekleştirmiştir. Diğer tarım alet ve makinalarında ise yine 1983-84-85 yılları için kooperatifler % 12,2 ve % 5,9 oranları arasında pay almaktadır. Eğer tüm bu yıllar için kooperatif sektörün tarım alet ve makina dağıtımındaki payını ortalama olarak değerlendiresek % 10 civarındadır. Özellikle 1985 yılında traktörde kooperatiflerin payı % 2,5 diğer tarım alet ve makinalarında ise % 5,9 ila % 9,4 arasındadır.

6. ÜLKEMİZDEKİ KOOPERATİFLERİN TOHURLUK DAĞITIMI VE KULLANIMINDA PAYI

Ülkemiz tohumluk dağıtımında kooperatiflerin payını hesaplamaya çalışırken öncelikle ülkemizde dağıtımı yapılan önemli tohumluk türlerinin 1986,1987,1988 genel ve 1988 yazlık tohumluklarında öncelikle toplam dağıtım miktarları ele alındı. Daha sonra bu dağıtımda yer alan özel, kamu ve kooperatif kuruluşların dağıtımdaki payları % olarak hesaplanmıştır. Bunu Tablo 6.1'de görebiliriz.

Tablo 6.1 1986,1987,1988 Genel Ve 1988 Yazlık Tohumlukların Dağıtımında Koperatiflerin Payı

URUNLER	Türkiye Toplam Tohumluk Dağıtımı	Kooperatiflerin Tohumluk Dağıtım (ton)	Kooperatiflerin Tohumluk Dağıtımındaki payı (%)
Ayçiçeği	1986 4225	501 (Trakyabirlik	11.8
	1987 5510	2000 "	36
	1988 2945	500 "	16.9
	1988(x) 3682	247	7
Patates	1986 72300	70000(T.K.K.)	96
	1987 78570	10000 "	12.7
	1988 12534	10000 "	79
	1988(x) 3965	3843	97
Yemelik Dane Baklagiller	1986 1300	1300(T.K.K.)	99
	1988(x) 855	334 "	39
Pamuk	1987 36115	13149(Çuko.-Tar.	36
	1988 36115	12585 " Ant.)	35
	1988(x) 31577	17205 "	55
Yerfıstığı	1987 1220	1200(Yerfiskobi.)	98
	1988 580	563 "	97
	1988(x) 870	860	98
Sebze	1986 1102	0.6 (Antbırlık - Tarış)	0.5
Soya	1988(x) 10520	3150	30

(x) Yazlık tohumluk dağıtımlarını gösterir.

Kaynak:T.O.K.B. Tohumluk Programları ve Çeşitli kooperatiflerin dökümanlarından yararlanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Ülkemiz tohumluk dağıtımında yer alan kamu kuruluşları içerisinde T.Z.D.K., T.i.G.E.M., T.M.O. gibi kuruluşlar, kooperatifler

içerisinde Çukobirlik, Trakyabirlik, T.K.K., gibi kooperatifler, özel kuruluşlar içerisinde ise Unal tohumculuk, Beta, May, Pioner, Sandoz, Sapek-Sa, Ciba-Geigy gibi kuruluşlar yer almaktadır.

Ülkemiz tohumluk dağıtımda kooperatifler belli ürünlerde büyük pay almıştır. Bazı ürünlerimizde ise hiç pay almamıştır. En önemli ürün olan buğday tohumluğu dağıtımında kooperatifler hiç yer almamıştır. Bu kooperatiflerimiz açısından büyük boşluktur. Örneğin yine arpa, mısır, çeltik, susam, tütün gibi önemli ürünlerimizde tarımsal kooperatiflerimizin dağıtımda hiç payları yoktur.

Kooperatiflerimiz patates, yerbıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagiller gibi ürünlerimiz tohumluğunda ise % 98' lere varan pay almışlardır. Örneğin ayçiçeği tohumunun yaklaşık % 21,6' sını Trakyabirlik dağıtmış, patates tohumluğunun ortalama olarak 1986-87-88 yılları içinde % 62' sini tarım kredi kooperatifleri dağıtmış, 1987-88 yılları içerisinde yerbıstığı tohumluğunun ortalama % 97,5' unu Yerbıstıkobirlik dağıtmış, pamuk tohumluğunun ise 1987-1988 yıllarında ortalama olarak % 65,5' unu Tarış, Antbirlik ve Çukobirlik dağıtmıştır. Ele aldığımız bu ürünler için kooperatiflerin tohumluk dağıtımdaki payı %21.6 ile % 97.5 arasındadır.

Yine ele aldığımız bu ürünler için (patates, yerbıstığı, pamuk, ayçiçeği, yemeklik dane baklagiller) kooperatiflerin tohumluk dağıtımdaki payı ortalama olarak ele alınırsa, bunun % 45 civarında olduğu görülmektedir.

Özellikle 1988 yılını ele alırsak ayçiçeğinde kooperatiflerin payı % 17, patateste %80, yemeklik dane baklagillerde % 39, yerbıstığında %97, soyada %30 civarındadır. Görüldüğü gibi kooperatiflerin tohumluk dağıtımdaki payı ürünlere göre büyük değişiklik göstermektedir.

7. ÜLKEMİZDEKİ KOOPERATİFLERİN ZİRAİ İLAÇ VE DAĞITIMI VE KULLANIMINDAKİ PAYI

Ülkemiz zirai mücadele ilaç dağıtımında kooperatiflerin payını hesaplamaya çalışırken öncelikle Türkiye'de toplam zirai mücadele ilaç kullanım miktarları ele alınmıştır. daha sonra kooperatiflerce, kamu kuruluşlarınca ve diğer kuruluşlarca dağıtım miktarları % olarak hesaplanmıştır. Bu kuruluşlar içerisinde Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Pankobirlik ve Türkiye şeker Fabrikaları A.Ş. gibi kuruluşlar yer almaktadır. Bunu 1983-88 yılları arasında Tablo 7.1' de gösterelim.

Tablo 7.1'de görüldüğü üzere kooperatifler 1983-88 yılları arasında zirai ilaç dağıtımında % 30.94 ile % 1.4 arasında değişen oranlarla yer almışlardır. Eğer kooperatiflerin zirai ilaç dağıtımdaki payı ortalama olarak belirtilmek istenirse % 17 civarındadır. Kooperatiflerin zirai ilaç dağıtımdaki payı

özellikle son yıllarda 1987' de % 12.6, 1988'de ise % 1.4 oranındadır. Son yıllarda ülkemizde ilaç dağıtımının serbest piyasa koşullarına bırakılması nedeniyle özel sektör kuruluşları ülkemizde zirai ilaç dağıtımında büyük pay almışlardır.

Tablo 7.1 Türkiye'de Zirai ilaç Dağıtımında Yer Alan Kuruluşların Payları

YILLAR	Türkiye Zirai ilaç Kullanım Miktarı (ton)	T.K.K.'ce Satılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	T.S.K.'ce Satılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	T.Z.D.K.nın Zirai ilaç Satış Durumu (ton)	Pankobirlikçe Satılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	T.şeker Fb.A.Ş'in-ce Satılan Zirai ilaç Miktarı (ton)
1983	43.245	5.774	-	25.699	-	1699
1983	47.808	6.132	-	24.474	616	1053
1985	36.662	6.966	3.217	17.567	457	1670
1986	39.115	7.163	4.189	13.204	751	1260
1987	40.000	1.954	3.118	10.300	-	975
1988	44.000	-	616	7.575	-	-

YILLAR	Türkiye'de Kullanılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	Kooperatiflerce Dağıtılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	%	Kamu Kuruluşlarıncı Dağıtılan Zirai ilaç Miktarı (ton)	%	Diğer	%
1983	43.245	5.774	13.35	27.398	63.35	10.073	23.30
1984	47.808	6.748	14.12	25.527	53.39	15.533	32.49
1985	36.662	10.640	29.02	19.237	52.48	67.850	18.50
1986	39.115	12.103	30.94	14.464	36.97	12.548	32.09
1987	40.000	5.072	12.68	11.275	28.18	26.653	59.14
1988	44.000	616	1.4	7.575	17.21	35.840	81.45

Kaynak: T.K.K., T.S.K., T.Z.D.K., Pankobirlik, T.şeker Fb.A.Ş. dosyalarından yararlanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

8. ÜLKEMİZDEKİ KOOPERATİFLERİN YEM DAĞITIMI VE KULLANIMINDAKİ PAYI

Türkiye'de karma yemler çeşitli kanallardan pazara arz edilmektedir. Ancak yem sanayi A.Ş. satışlarının önemli bir kısmı bayiler aracılığı ile yapılmaktadır. Karma yemlerin resmi kuruluşlara satışı yapılabilirken, doğrudan yetiştiricilere de satış yapılabilir. Bayiler ise şahıs olarak faaliyet gösterebildikleri gibi kooperatif olarak da üyeleri adına yem satışı yapabilmektedirler(7).

Fikir vermesi açısından Batı, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da bulunan yem fabrikalarından birer tanesinin satışları Tablo 8.1' de sektörler bazında verilmiştir.

Tablo 8.1. Karma Yem Satışlarının Sektörel Dağılımı

Fabrika	Resmi Kuruluşlara Satış (%)	Doğrudan yetiştiricilere Satış (%)	Bayilere Kooperatiflere Satış (%)
Ankara Yem Fabrikası	6.0	14.7	79.3
Bursa Yem Fabrikası (Resmi)	6.3	38.8	54.9
Van Yem Fabrikası (Resmi)	10.6	67.6	21.8

Kaynak: Yem sanayi Türk A.Ş. dosyalarından elde edilmiştir.

Yem dağıtımında kooperatiflerin payı hesaplanırken öncelikle Türkiye toplam yem üretimi 1983-84-85 yılları içinde ele alındı. Sadece eldeki verilere göre Tarım Kredi Kooperatifleri'nin yem dağıtım miktarları ele alınmıştır. Bu değerlerden Türkiye dağıtımında % payı hesaplanmıştır. Bunu Tablo 8.2'de belirtelim.

Tablo 8.2. Türkiye'de Yem Dağıtımında Tarım Kredi Kooperatifleri'nin Payı

Yıllar	Türkiye Yem üretimi (ton)	T.K.K. Yem Dağıtım Miktarı (ton)	Türkiye Dağıtımında % Payı
1983	2.193.447	189.783	8.6
1984	2.105.495	237.874	11.29
1985	3.042.260	216.487	7.1

Kaynak: T.K.K. Yıllık Faaliyet raporlarından yararlanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye genelinde yem dağıtımında kooperatiflerin payı araştırmamızın sonucuna göre sadece Tarım Kredi Kooperatiflerinin dağıtımını ele alındığında 1983-85 yılları arasında % 11,29 ile % 7,1 arasında değişmektedir. Buna tahmini olarak diğer kooperatiflerinde bir miktar yem dağıttığını düşünerek % 3-5'lik bir pay daha eklenirse kooperatiflerin Türkiye yem dağıtımındaki payı % 10-14 arasında değişmektedir denilebilir. Ortalama olarak kooperatiflerin yem dağıtımındaki payı % 13 civarındadır.

Yine, daha çok son yılları ele alarak bir değerlendirme yaparsak sadece T.K.K.'lerin Türkiye yem dağıtımındaki payı 1985 yılında %7.1 dir. Bu rakamı diğer kooperatiflerin dağıtımını da

düşünerek %10 diyebiliriz.

9. TÜM TARIMSAL GİRDİLERİN DAĞITIMI VE KULLANIMINDA ÜLKEMİZ KOOPERATİFLERİNİN PAYI VE DİĞER ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRMA

Kısaca ülkemizde tarımsal kooperatiflerin girdi dağıtımında aldıkları paylar Tablo 9.1'de gösterilmiştir.

Tablo 9.1. Türkiye'de Girdi Dağıtımı ve Kullanımında Kooperatiflerin Payı

Girdinin Adı	Tarımsal Kooperatiflerin Payı(%)		
	Alt-Üst Sınır	Ortalama Payı	Son Yıllardaki Payı
Gübre	52,0-32,0	41,0	34,0
Traktör	7,1- 2,5	5,6	2,5
Tarım iş Mak	5,8-12,2	10,0	7,5
Tohum(x)	21,6-97,5(x)	45,0(x)	17,0(xx)
Zirai ilaç	30,9- 1,4	17,0	1,4
Yem	10,0-14,0	13,0	10,0

(x) Sadece ele alınan ayçiçeği gibi, yemeklik dane baklagiller, patates, pamuk, yarfıstığı gibi belli ürünlerde ortalama değer.
(xx) ayçiçeği tohumluk dağıtımında 1988 yılı değeri.

Tablo 9.1.' de görüldüğü üzere, özellikle son yıllar göz önüne alındığında kooperatiflerin, gübre dağıtımdaki payı % 34, traktörde % 2,5, diğer tarım alet ve makinalarında % 7,5 ayçiçeği tohumluluğunda % 17, zirai ilaç dağıtımında 1988 de %1,4, yem dağıtımında ise %10 olduğu görülmektedir.

Türkiye'de gübre dağıtımında kooperatifler, diğer girdilere göre biraz daha yüksek bir pay almaktadırlar. Bu durum kooperatiflerin gübreyi çiftçilere aynı kredi olarak dağıtmasından, ayrıca özellikle T.K.K.' lerin yurt sathına yaygın teşkilatı ve depolama imkanları ile üreticinin hemen yanbaşımda hizmet birimlerinin bulunması ve gübre ithalinin serbestleşmesi sonucu direk olarak kooperatiflerin dışardan gübre ithalinde bulunması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Tohumluk dağıtımında da kooperatifler patates, pamuk, yarfıstığı, ayçiçeği ve yemeklik dane baklagiller gibi belli ürünlerde büyük pay almışlardır. Örneğin patatesten 1988'de % 79, yarfıstığında yine 1988'de % 97 gibi pay almışlardır. Bunun nedeni özellikle 1983 den sonra T.K.K. merkez birliğinin direk olarak patates tohumluğu ithalinde bulunmasıdır(9). Yine T.K.K. merkez birliği nadas alanlarının daraltılması projesi çerçevesinde mercimek ve nohut tohumluğu dağıtımında bulunmuştur.(9) Tarım Satış Kooperatiflerinde belli ürünlerde ihtisaslaşmış olması nedeni ile (örneğin Çukobirlik, Antbirlik ve Tarış pamukta, Yarfiskobirlik, yarfıstığında; Trakyabirlik ayçiçeğinde) bu ürünlerin tohumluk dağıtımında % 90 lara

varan paylar almışlardır. Ama bunun yanında buğday tohumluk dağıtımında kooperatiflerimiz hiç yer almamıştır.

Diğer girdilerde ise örneğin tarım alet ve makinalarında, 1985 yılında iklim şartlarının elverişsizliği kooperatif ortağı olan üreticilerin imkanlarının daralmasına neden olarak kooperatiflerin payının traktörde % 2.5, diğer tarım alet ve makinalarında ise % 5.9 gibi değerlere kadar düşmesine neden olmuştur. Ayrıca kooperatiflerin kredi limitlerinin fiyatlara göre düşük olması ve T.C.Z.B. nin traktör kredisini kooperatifler kanalı ile değil de doğrudan kullandırması gibi nedenlerle de kooperatiflerin tarım alet ve makina dağıtımındaki payı diğer girdilere göre daha düşük bir seviyededir.

Kooperatiflerin girdi dağıtımında payını hesaplamadaki asıl amaç elimizde bu konuda kullanabileceğimiz oranların bulunmasıdır. Ülkemizde bu oranların daha önce araştırılmamış olması büyük bir eksikliklerdir. Daha önce araştırılmamış bir konuda araştırma yaparken çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Girdi dağıtımında kooperatiflerin payını araştırırken bulunabilen en son yıllar elde edilmeye çalışıldı. Fakat sonuçta oran olarak hesaplamalar yapıldığından birkaç yıllık dağıtımlar ele alındı. Sonuçta, tarımsal kooperatiflerin payı hem % olarak alt ve üst sınırlarıyla hem ortalama % değerleri, hem de son yıllardaki % değerleri ile verildi.

Bu payları çeşitli ülkeler ile karşılaştırma yapmak amacı ile Tablo 9.2. de A.T. ülkeleri, Norveç ve ülkemizde kooperatiflerin girdi pazarındaki payı verilmiştir.

Tablo 9.2. A.T. Ülkeleri ve Norveç'te Kooperatiflerin Girdi Pazarındaki Payı

ÜLKELER	TARIMSAL GİRDİLER				
	Kimyevi Gübre (%)	Tarım Alet ve Makinaları (%)	Tohum(%)	Zirai ilac(%)	Yem(%)
Almanya	62	29	-	67	45
Belçika	15	-	16	-	20
Fransa	50	-	-	60	45
İtalya	-	-	-	-	13
Lüksemburg	70	-	95	-	65
Hollanda	60	-	-	-	54
İngiltere	-	-	-	-	16
Danimarka	50	-	-	-	47
Norveç	62,5	23-24	60,4	-	-
Türkiye(x)	34	2,5	17	1,4	10

(x) Son yıllardaki oranları göstermektedir.

Kaynak: (10), (11), (12).

Fransa'da çiftçilerin % 85 i tarım alım kooperatifi üyesidir. Tabloda görüldüğü üzere bu ülkede çiftçilerin kullandığı tarımsal girdilerin yaklaşık yarısı kooperatiflerce sağlanmaktadır. Yine Fransa'da makina kullanma kooperatifleri 18000 traktör ve 20000 biçerdövere sahiptir. İtalya' da hayvan yemindeki % 13'lük pazar payı, FEDERCONCOZRI adındaki merkez birliğine aittir. Lüksemburg'da tarımsal kooperatiflerin girdilerdeki pazar payı % 95 lere varmıştır. Ayrıca Lüksemburg'da tarımsal kooperatiflerin kredi sağlama payı ise % 75 dir. İngiltere'de alım kooperatiflerinin pazar payı ise 1986 da % 18 dir. (13)

Ülkemizde zirai ilaç dağıtımında kooperatiflerin payı son yıllarda % 1.4 iken, bu pay Almanya'da % 67, Fransa'da % 60 dir. Bütün bu nedenlerle kooperatiflerimiz tarımsal girdi dağıtımında daha fazla gelişmeler kaydedebilirler.

10. KAYNAKLAR

1. Mülâyim, Z.G, Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ekonomi ve Toplum, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul-1990.
2. Karınca Dergisi, Türkiye'de Kooperatif Nevileri ve Sayıları, Sayı : 617.1988
3. Mülâyim, Z.G. Ve Ark. Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Sorunları Ve öneriler, Türkiye 3. Teknik Ziraat Müh. Kongresi, Sf: 218-272, Ankara, 1990.
4. Mülâyim, Z.G, Genel Ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
5. T.Z.D.K., T.K.K. Merkez Birliği, T.S.K. leri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. , Pankobirlik, T.C. Sanayi Ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Gibi Kuruluşların Dokümanları.
6. T.O.K.B. 1986, 1987, 1988, 1988 Yazlık Tohumluk Proglamları.
7. Koca Y., Türkiye'de AT ülkelerinde Karma Yem üretim Ekonomisi, Yem Sanayii Dergisi, Sayı: 61, 1988.
8. Yem Sanayi Türk A.Ş. Dosyaları.
9. T.K.K. 1980-84, 1986-1987 Yıllık Faaliyet Raporları.
10. Mülâyim, Z.G, AT Ve Türkiyede Tarımsal Kooperatifçilik , Ankara, 1988.
11. C.O.G.E.C.A. 1983 Yıllı Raporları.
12. İnan i.H, The Role Of Farmer Cooperatives in Agricultural Development Aas-NLH, 1983.
13. O.G. Bailey, A Brief Outline Of Agricultural Cooperation in The United Kingdom.